

1 | 2015

Slovanský přehled

*Časopis pro dějiny střední, východní
a jihovýchodní Evropy*

Slavonic Review

*Journal for the History of Central, Eastern
and Southeastern Europe*

Ročník 101 / Založen 1898

zejména ty, které dosud nebyly předmětem hlubšího bádání. Příkladem bylo vystoupení Michala Schvarce, který společně s Matejem Hanulou (oba z Historického ústavu Slovenské akademie vied v Bratislavě) deskriptivním způsobem zmapovali téma *Evakuácia nemeckého obyvateľstva zo Slovenska 1944/1945 ako súčasť nacionálno-socialistickej „Volkstumspolitik“ v juhovýchodnej Európe*. Podobně se Marek Jakoubek (Katedra antropologie, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni) soustředil na *Reemigrace obyvatel Vojvodova do ČSR aneb Stát versus krajanská komunita* a Ondřej Žíla (Katedra jihoslovanských a balkanistických studií, Filozofická fakulta Karlovy univerzity v Praze) pojednal kvalitativní proměny v referátu *Od multietnické rozmanitosti k hegemonii: rekonstrukce dopadů přesídlování obyvatelstva během občanské války v Bosně a Hercegovině*. Jiří Friedl (HÚ AV ČR, pobočka Brno) přispěl s tématem zachycující jinou rovinu migrací: *Československo jako tranzitní území migrací polských občanů v letech 1945–1948*, přičemž zdůraznil okolnost, že tehdejší Československo bylo regionem, kde probíhala „obousměrná tranzitní migrace“. Akcentoval, že se jedná o předběžné výsledky zahajovaného výzkumu problematiky, již dosud nebyla věnována potřebná pozornost.

Do historikovy práce náleží i celkové zhodnocení dosavadní produkce, v našem případě české. Historiografický pohled na sledovanou problematiku přinesla jako jediná Václava Horčáková (HÚ AV ČR) a to v příspěvku *Česká (a československá) historiografie k příčinám, prostředkům a důsledkům přesídlování národů v letech 1918–1989*. Závěrečné shrnutí připravili společně E. Voráček a Z. Zudová-Lešková. Zdůraznili, že struktura projektu a jednotlivých analýz, jejichž výsledky byly prezentovány a ověřovány v diskusi, vycházela koncepčně z postupu od obecného ke konkrétnímu, s důrazem na interdisciplinaritu, pečlivou deskripci a následné vyvozování závěrů. Podtrhli, že vědecký výzkum tak, jak je v projektu nastaven, ovšem předpokládá především historickou analýzu. Tu je třeba činit v obecném i jednotlivém. K tomu zejména připomněli, že v rovině drobnokresby českého a slovenského prostoru stále ještě postrádáme širší zařazení do celkového kontextu; v rámci makroregionů se sledují dané problémy jen ojedinele. Dále je také nutno prohloubit terminologické diskuse. Výsledkem musí být jednak sjednocení, ale také upřesnění terminologie. Ocenili, velkou užitečností, že v živé diskusi tyto momenty byly zachyceny a vyhodnoceny. To jistě zásadně přispěje k potřebnému precizování závěrů připravované publikace.

Emil Voráček

Profesor Mečislav Borák jubilující

Na konci ledna 2015 oslavil sedmdesáté narozeniny jeden z předních českých historiků profesor Mečislav Borák. Jeho cesta k historickému řemeslu nebyla přímá. Původně rodák z valašské Růždky vystudoval žurnalistiku na Karlově univerzitě, avšak jeho kroky nevedly do žádné z redakcí významných novin v Československu. Můžeme konstatovat, že naštěstí, protože na prahu začínající normalizace by určitě nenabídly ten správný prostor k realizaci jeho záměrů. Několikaleté působení na pozici psychologa v ostravském družstvu Zlatník se

může zdát být poněkud velkým vybočením z kariéry historika – žurnalisty, profesor Borák ovšem na ně vždy rád vzpomíná jako na obohacující zkušenost. Naplno se práci historika a také muzejníka začal věnovat od roku 1975, kdy nastoupil do Slezského muzea v Opavě, odkud po devíti letech přešel do Slezského ústavu Československé akademie věd. Do opavského muzea se ovšem v roce 1993 opět vrátil, kdy se Slezský ústav jako autonomní jednotka stal součástí nejstarší muzejní instituce u nás. Od 90. let začal M. Borák pedagogicky působit na vysokých školách – zpočátku na Ostravské univerzitě a Palackého univerzitě (zde se v roce 2001 úspěšně habilitoval), posléze také na Slezské univerzitě v Opavě. Nejprve na Filozoficko-přírodovědecké fakultě, a když v roce 2009 vznikla Fakulta veřejných politik, stala se tato část Slezské univerzity jeho kmenovým pracovištěm. Dodnes působí na tamním Ústavu středoevropských studií, kde vede doktorský studijní program Moderní dějiny střední Evropy.

Profesní dráha M. Boráka dává tušit pestrost jeho vědecké činnosti.¹ Hlavním předmětem zájmu a odrazovým můstkem jubilanta pro další vědecké výzkumy však především byly okupace a odboj na Těšínsku, resp. v Horním Slezsku, za druhé světové války. Pokud totiž sledujeme další badatelskou činnost M. Boráka, tak vidíme, jak ostatní zkoumaná témata vybíhají jako tykadla právě odtud. Zkoumání odboje na Těšínsku vyústilo jednak v obhájení kandidátské disertační práce v roce 1988, a dále pak v množství časopiseckých a knižních studií, v nichž M. Borák přenášel tuto problematiku do širšího povědomí (zvláště zločin v Životicích, kde nacisté v srpnu 1944 povraždili více jak třicet osob odvetou za odbojovou činnost; Borákovy publikace na toto téma se dočkaly mnoha vydání v češtině i v polštině). Do té doby se totiž výzkum odboje a okupace zaměřoval na teritorium protektorátu, Těšínsko – připojené v té době k Říši – zůstávalo stranou zájmu. Přitom zdejší okupační režim měl řadu specifik, které způsobily, že Těšínsko patřilo k oblastem postiženým ze všech částí českých zemí nejvíce nacistickými represemi.² V této souvislosti se M. Borák pochopitelně setkával i s problematikou Židů. Jeho zájem o tuto oblast vyústil zejména v publikaci o prvním transportu evropských Židů do Niska nad Sanem.³

Zájem o dějiny Těšínska přivedl profesora Boráka k problematice tamního polského obyvatelstva. Otevřelo to před ním další a mnohem širší spektrum výzkumu česko-polských vztahů, resp. polských dějin ve 20. století. Začínal nacházet další souvislosti, z nichž nejvýznamnější, ba objevná, byla skutečnost, že zločin v Katyni má spojitost i s českými ze-

1 Publikační činnost M. Boráka je natolik bohatá, že by její úplná prezentace výrazně překračovala rozsahové možnosti tohoto příspěvku. Jsou zde proto zmíněny jen nejdůležitější práce. Podrobnější přehledy jsou k dispozici (kromě *Lexikonu českých historiků* [1999, 2010] nebo bibliografické databáze Historického ústavu AV ČR, v. v. i., dostupné na <http://biblio.hiu.cas.cz/>) také v: Dušan JANÁK, *K životnímu jubileu doc. PhDr. Mečislava Boráka, CSc.*, Časopis Slezského zemského muzea 54, série B, 2005, č. 3, s. 280–282; Rudolf ŽÁČEK, *Mečislav Borák – historik lidských osudů*, Slezský sborník 103, 2005, č. 4, s. 306–318; Dan GAWRECKI, *Mečislav Borák – historik Těšínska*, Těšínsko 48, 2005, č. 1, s. 29–32.

2 Mečislav BORÁK, *Na příkaz gestapa*, Ostrava 1990.

3 Idem, *The first deportation of European Jews. The transport to Nisko nad Sanem (1939–1940)*, Opava 2010.

měmi. Nikoli však pouze díky známému angažmá patologa Františka Hájka či spisovatele Františka Kožíka. Mečislavu Borákovi se podařilo objevit několik set obětí pocházejících z Těšínska a většinou i zrekonstruovat jejich životní příběhy.⁴ Ač se vesměs jednalo o Poláky, přesto skutečnost, že i z území České republiky pocházely (nebo měly k němu nějaký vztah) oběti masakrů spáchaných NKVD v roce 1940, je velmi významná pro české historické myšlení. Mečislav Borák je ostatně – vedle množství studií na toto téma – autorem knihy *Vraždy v katyňském lese*, první komplexní publikace na toto téma, jež se českému čtenáři již v roce 1991 dostala do rukou. Dějiny polské menšiny (ale také její současnost) a česko-polské vztahy na Těšínsku přitom dodnes patří k oblastem živého badatelského zájmu M. Boráka. Lze bez přehánění konstatovat, že je v současné době nejlepším znalcem polské menšiny na Těšínsku.⁵ Nikdy se přitom nevyhýbal palčivým tématům (jichž je v dějinách česko-polských vztahů požehnaně) a zároveň nezůstával z chronologického hlediska „v zajetí“ druhé světové války. „Vycházel“ před i za toto období a dokázal ve svých pracích přinést nejen nové poznatky, ale také se zamýšlet nad československo-polskými územními spory, či vztahy mezi Čechy a Poláky na Těšínsku.⁶ Jeho zásluhy na poli výzkumu dějin česko-polských vztahů a při odkrývání životních osudů obětí katyňského zločinu z řad obyvatel Těšínska ocenil v roce 2001 i polský prezident Aleksander Kwaśniewski udělením Důstojnického kříže Řádu za zásluhy Polské republiky.

Od zájmu o zločin v Katyni byl už jen krůček k výzkumu sovětských represí vůči československým občanům v Sovětském svazu, který M. Boráka absorbuje zejména v posledních letech. Výsledkem dílčích výzkumných projektů na toto téma je vedle množství článků několik monografických studií mapujících pohnuté osudy československých občanů z území České republiky – obětí stalinistického teroru.⁷

Výzkum odboje a okupační politiky zavedl M. Boráka také k problematice retribučního soudnictví. Příslušné materiály jsou totiž dodnes důležitým zdrojem informací pro badatele nacistických zločinů. Mečislav Borák přitom jako první komplexně zpracoval téma vzniku a fungování retribučního soudnictví v poválečném Československu a na příkladu mimořádného lidového soudu v Ostravě ukázal, jak takový tribunál fungoval, s jakými problémy se potýkal, a jaké jsou možnosti využití soudních spisů historiky. Není třeba dodávat,

4 Idem, *Ofiary zbrodni katyńskiej z obszaru byłej Czechosłowacji*, Opava 2011.

5 Idem, *Očima Poláků. Historie a současnost československo-polských vztahů a polská menšina v Československu v zrcadle polského tisku na Těšínském Slezsku v letech 1989–1992*, Opava 2010.

6 Zejména: Mečislav BORÁK – Rudolf ŽÁČEK, „Ukradené vesnice“. *Musí Češi platit za 8 slovenských obcí?*, Český Těšín 1993; Mečislav BORÁK, *Česká diverze na Těšínsku v letech 1938–1939*, Slezský sborník 94, 1996, s. 45–53; Idem, *Památník letecké tragédie v Těrlicku – symbol proměn česko-polských vztahů na Těšínsku v letech 1932–1938*, Časopis Slezského zemského muzea 51, série B, 2002, s. 269–288. Velmi cenné jsou studie a edice dokumentů k delimitaci československo-polské hranice na Těšínsku v roce 1938, které vyšly v *Časopise Slezského zemského muzea* v roce 1997 a 2000.

7 Idem, *České stopy v gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechy a občanů ČSR v Sovětském svazu*, Opava 2003; Idem, *Zatajené popravy. Češi a českoslovenští občané popravení na sovětské Ukrajině: z historie Velkého teroru na Volyni a v Podolí*, Opava 2014; Idem, *Moskevská pohřebiště. Češi a českoslovenští občané popravení v Moskvě v letech 1922–1953*, Opava 2013.

že vzhledem k teritoriální působnosti ostravského mimořádného lidového soudu představuje jeho dokumentace zajímavý zdroj pro studium nejen nacistické okupační politiky, ale také česko-polských vztahů na Těšínsku. Zkoumanou problematiku Borák samozřejmě zasadil do širších mezinárodních souvislostí,⁸ což platí i o jeho výzkumu táborů nucených prací v letech 1948–1954, na kterém se podílel s Dušanem Janákem.⁹

V popředí zájmu M. Boráka zůstával vždy člověk. Ač se jeho práce často zabývají pohnutými stránkami nejnovějších dějin, do popředí vystupují vždy konkrétní lidské osudy. Je tedy velmi výstižné charakterizovat M. Boráka jako „historika lidských osudů“, jak to učinil svého času opavský historik a Borákův dlouholetý kolega Rudolf Žáček. Bezpochyby se v tom odráží i Borákova žurnalistická průprava, díky níž dokáže nejen poutavě psát, ale patří mezi to málo českých historiků, kteří se intenzivně věnují popularizaci. Vedle množství článků v denním tisku (zvláště na Ostravsku a Těšínsku – včetně polsky tištěného) či příprav výstav (zvláště pro Slezské zemské muzeum) je záslužná jeho spolupráce s rozhlasem a zvláště s Českou televizí, pro niž připravil několik scénářů dokumentárních pořadů. Za popularizaci obdržel mnoho ocenění. Mezi nejvýznamnější patří Cena křepelek udělená Českým literárním fondem v roce 1997, nebo cena Trilobit (2007) za televizní dokument *Zločin jménem Katyň*.

Nelze zapomenout ani na pedagogickou činnost M. Boráka zmíněnou zatím jen okrajově. Měl jsem možnost navštěvovat jeho přednášky na Slezské univerzitě a mohu potvrdit, že každý, kdo se chtěl vědecké práci věnovat profesionálně, našel v M. Borákovi zasvěceného a přátelského učitele a rádce s ohromným přehledem. Díky značné rozvětvenosti svých vědeckých zájmů dokázal poradit prakticky ve všech oblastech dějin 20. století, nebo začínajícímu badateli zprostředkovat kontakt s vědci u nás i v zahraničí, kde ostatně vyšlo mnoho jeho prací. Svědčí to o značném renomé M. Boráka. Zcela zaslouženě ho proto prezident České republiky jmenoval v roce 2010 profesorem.

Nedávno vydané monografie o sovětských represích vůči československým občanům před druhou světovou válkou určitě neuzavírají vědeckou dráhu M. Boráka. Dávají tušit, že má ještě mnoho vědeckých plánů. Nejen jménem svým, ale také jménem redakce *Slovanského přehledu*, na jehož rozvoji se coby člen redakční rady aktivně podílí, mu proto přeji hodně zdraví, sil a elánu do další práce.

Jiří Friedl

Osmdesátiny slavisty a balkanisty Ivana Dorovského

Dne 18. května 2015 oslavil významné životní jubileum přední český slavista a balkanista a zároveň i překladatel, básník a publicista prof. PhDr. Ivan Dorovský, DrSc., emeritní profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Narodil se před osmdesáti lety ve

8 Idem, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Šenov u Ostravy 1998.

9 Mečislav BORÁK – Dušan JANÁK, *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*, Opava 1996.